

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009.
године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година I / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уредници

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
доц. др Никола Рамић
мр Владимир Поломац

Рецензенти

проф. др Радоје Симић
проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Видан Николић
проф. др Јулијана Вучо
проф. др Тијана Ашић
доц. др Никола Рамић
доц. др Јелена Јовановић
доц. др Веран Станојевић
доц. др Анђелка Пејовић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
др Сања Ђуровић

Лектура и коректура

др Сања Ђуровић
мр Владимир Поломац
Милица Милојевић

За издавача

проф. Слободан Штетић, декан ФИЛУМ-а

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Импрес, Крагујевац

Тираж

300 примерака

Зборник радова са I научног скупа младих филолога
Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година I / књ. 1

Крагујевац, 2009.

О ЗБОРНИКУ

У овоме двотомноме зборнику штампани су реферати прочитани на I научном скупу младих филолога (постдипломаца и докторанада) Србије – *Савремена проучавања језика и књижевности* – одржаном 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Идеја за организовање научног скупа, чији би учесници били млади филолози, потекла је од сарадника Катедре за српски језик Одсека за филологију ФИЛУМ-а, док је Колегијум новопокренутих докторских студија из језика и књижевности ФИЛУМ-а преузео послове припреме и организације скупа, сврставајући га у једну од обавезних научноистраживачких активности студената Докторских студија из језика и књижевности ФИЛУМ-а.

На нашем научном скупу – првом оваквога карактера у Републици Србији! – поднесено је више од стотину реферата у оквиру двеју секција: *Савремена проучавања језика* и *Савремена проучавања књижевности*. Већину референата чинили су млади филолози из научних центара Србије (Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца, итд.), док је мањи број референата дошао из иностраних научних центара (Цириха, Загреба, Скопља, Бањалуке, Источног Сарајева, итд.). Позитивне реакције референата и научне јавности наметнули су нам обавезу да научни скуп младих филолога учинимо традиционалним. Стога се овај зборник може сматрати и најавом наредног, II научног скупа младих филолога Србије који ће бити одржан 6. марта 2010. године на ФИЛУМ-у.

Реферати који су достављени уредништву зборника, а који су потом прошли и стручну рецензију, разврстани су и штампани у две књиге: прва доноси лингвистичке реферате, а друга реферате из области науке о књижевности. Иако се ради о радовима младих аутора, од којих се неки овде први пут представљају научној јавности, уверени смо да је већина радова, ако не и сви, на завидном научном нивоу, те да ће као такви наћи пут до читалаца. Будући да већина радова објављених у зборнику репрезентује актуална научна интересовања младих филолога Србије и ширег региона, зборник у великој мери представља и својеврсну слику актуелног тренутка савремене филологије, као и путева којим ће се она кретати у непосредној будућности.

За подршку одржавању научног скупа, као и за сарадњу у припреми и штампању зборника реферата, поред ФИЛУМ-а, најсрдачније захваљујемо свим учесницима научног скупа, свим ауторима радова који се овде објављују, као и колегама који су се прихватили рецензирања радова.

У Крагујевцу, децембра 2009. године

Уредници

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Прва књига зборника *Савремена проучавања језика и књижевности* доноси укупно 49 лингвистичких реферата тематски разврстаних у седам поглавља: I. Синтаксичка проучавања; II. Морфолошка и лексиколошка проучавања; III. Анализа дискурса и стилистичка и прагматичка проучавања; IV. Историјскојезичка проучавања; V. Социолингвистичка и нормативистичка проучавања; VI. Општелингвистичка и когнитивносемантичка проучавања; и VII. Примењенолингвистичка проучавања.

Унутар овако тематски конципиране прве књиге зборника, издвајају се две велике групе радова. Прва група, којој припада и највећи број радова, а самим тим и највећи део ове књиге, обухвата радове из лингвистичке србистике, најчешће посвећене актуелним питањима граматике (морфологије и синтаксе) и лексике савременог српског језика, затим питањима анализе дискурса, као и питањима стилистике и прагматике, при чему се у мањем броју радова језичке појаве у српском језику контрастирају са одабраним страним језиком. Историјскојезичка и дијалектолошка проучавања српског језика заступљена су мањим бројем радова. У другој, такође великој групи, налазе се радови посвећени примењенолингвистичким темама, најчешће теоријским и практичним аспектима предавања и учења страних језика у Србији (најчешће италијанског), док је мањи број радова из ове групе посвећен проблемима превођења са страног језика на српски, као и проблемима академског писања.

Већина радова обухваћених овом књигом зборника, ако не и сви, уверени смо, доносе квалитет како у одабиру тема, тако и у начину њихове обраде. Стога смо такође уверени да ће ова књига, иако зборник радова младих филолога, успети да нађе своје место у српској лингвистици, те да ће представљати не само почетак једне лепе лингвистичке традиције, већ и једну значајну књигу савремене српске лингвистике, која ће се и читати и цитирати.

У Крагујевцу, децембра 2009. године

Уредници

Садржај

О ЗБОРНИКУ / 5

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА / 7

I. СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Биљана Вићенђић

Синтаксички аргументи девербативних именица
у руском у поређењу са српским / 15

Милена Ивановић

Средства изражавања фазног почетног значења у српском језику / 35

Илијана Чуђура

Статичка просторна локализација у изразима са пренесеним значењем / 47

Сања Куљанин

О интензификаторским партикулама у дјелима
Милисави Савића и Радослава Братића / 61

Јелена Пећковић

Синтаксичка негација у светлу математичке и логичке негације / 75

Sonja Miletić

Direkcion i adverbijali u modalnim iskazima bez glagolskih dopuna / 85

Тања Русимовић

Адјективне реченице с релативизатором који и
показним детерминатором у антецеденту / 95

Ружица Бајић и Мирјана Гочанин

Сусрет старог и новог у савременом српском језику (О рекцији и
значењу глагола наставити/настављавати/настављати) / 105

Vera Jovanović

Analiza temporalne strukture Kamijevog romana L'étranger: francuski
narativni perfekat (le passé composé) i temporalna progresija / 113

Горана Зечевић-Крнеић

Улога клитике “МЕ, ТЕ, SE...” у формирању типа
глаголске ситуације у шпанском језику / 125

II. МОРФОЛОШКА И ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Бранимир Сћанковић

О одређености као категорији именица у српском језику / 139

Ненад Ивановић

Прилози у служби других врста речи у српском
језику (на материјалу из Речника САНУ) / 149

Данијела Сћанић

Проблем синонимије простих речи у лексикографским
дефиницијама речника савременог српског језика / 167

Милица Милојевић

О придевима са префиксом *не-* у српском језику / 177

Марина Сјасојевић

О воденичкој терминологији ресавског краја / 185

Наташа Марковић

Народна медицинска терминологија(творбени аспект) / 193

Драгана Насијановић

О неким аспектима адаптације англицизама из области моде у српском језику / 205

Semiha Rebronja

Anglicizmi u nazivima elektronskih uređaja u srpskom jeziku / 213

Nenad Tomović

Srbizmi u engleskom jeziku / 221

Александра Шевановић

Семантичка анализа придева *sale* у француском језику и његовог српског еквивалента прљав / 231

III. АНАЛИЗА ДИСКУРСА И СТИЛИСТИЧКА И ПРАГМАТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Милица Марјановић

Маркирана значења глагола умирања у српском језику / 237

Јелена Максимовић

Три примера стилистичке и прагматичке анализе новинске вести / 247

Милка Николић

Стилистички аспект поредбених конструкција у историјским романима Добрила Ненадића / 259

Vesna Lazović

Lingvistička analiza tekstova na ambalaži / 271

Славко Сјанојчић

Значење именских лексема и значење дискурса (Оглед анализе конкретног уџбеничког језика) / 285

Оља Јојић

Како се жалити учтиво на енглеском језику / 295

IV. ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Владимир Поломац

Језик у повељи великог челника Радича манастиру Кастамониту из 1430/1431. године / 307

Драгана Новаков

„Беговско или старосрпско писмо” / 327

Биљана Самарџић

О главним особинама повеља Твртка I Котроманића / 339

Ирена Цветковић-Геофиловић

Графијске одлике „Телемака“ (1814) Стефана Живковића / 347

V. СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА И НОРМАТИВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ивана Вучина-Симовић

Језичка идеологија као мерило губитка престижа и замене етничког језика: пример јеврејско-шпанског на Оријенту / 357

Вера Ђевриз-Нишић

Разликовне црте између српског, хрватског и бошњачког стандарднојезичког израза у БиХ / 373

Virna Karlić

Kontrastivna analiza aktualnih pravopisa Matice hrvatske i Matice srpske / 385

VI. ОПШТЕЛИНГВИСТИЧКА И КОГНИТИВНОСЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Snežana Mocović

Afazija i bilingvalnost / 403

Aneta Trivić

Sapir-Vorfova hipoteza: za i protiv / 411

Душан Сјаменковић

Улога когнитивне семантике у изучавању прозне књижевности: концептуално стапање у баснама / 425

VII. ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Biljana Radić-Bojanić

Vokabular u nastavi stranih jezika: budućnost ponikla u prošlosti / 439

Marija Runić

Gramatičko beleženje kategorije određenosti kod govornika srpskog koji uče italijanski / 453

Danijela Đorović i Vojislava Janković

Nastava italijanskog jezika na nematičnim fakultetima: očekivanja i potrebe studenata / 463

Aleksandra Šuvaković

Institucionalizovano učenje stranih jezika i uvođenje italijanskog jezika u osnovnoškolski sistem u Srbiji / 473

Jelena Drljević

Razvoj veštine pisane produkcije u početnoj nastavi italijanskog jezika / 487

Tijana Kukić

Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: morfosintaksički aspekt / 499

Marija Koprivica

Glottodidaktički aspekti jezika struke – nastava jezika elektrotehnike / 507

Katarina Zavišin

Bilingvalna nastava i podučavanje gramatike: studija slučaja / 521

Ana Jovanović

Some Methodological Concerns in the Implementation of an Independent Field Research / 531

Бранка Миленковић

Увод у креативно и критичко размишљање у писменом изражавању / 545

Маја Јовановић

О неким аспектима описног и нумеричког оцењивања у основним школама / 555

Тиана Тошић

Вербални хумор у филму: типологија и превод / 565

Јулијана Вулећ

О преводу именичко-глаголских колокација на српски језик у роману *Mišljenja jednog klovna* Хајнриха Бела / 573

Аутори / 583

ПРОБЛЕМ СИНОНИМИЈЕ ПРОСТИХ РЕЧИ У ЛЕКСИКОГРАФСКИМ ДЕФИНИЦИЈАМА РЕЧНИКА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА¹

Изradi рада приступила сам са лексиколошког и лексикографског стано-вишта. У раду сам анализирала лексикографске дефиниције РСАНУ, РМС и Једнотомника МС. Рад представља анализу једне просте именице са конкретним значењем и две просте именице са апстрактним значењем. Покушала сам да покажем да и просте именице, али само оне са апстрактним значењем, могу имати синониме у основном, номинационалном значењу. Различитост у употреби синонима у лексикографским дефиницијама ових трију речника показала сам и табеларно.

Кључне речи: синонимија, дефиниција, синонимски ред, синонимски низ, квазисинонимија

Д. Гортан-Премк (1997: 127) дефинише синониме као речи које у свом семантичком садржају имају исту архисему² и бар једну исту сему или више истих сема. Д. Гортан-Премк даље објашњава синониме као „речи исте или сличне референцијалне вредности“. По њој су „просте, неизведене речи увек једнореферентне и њихов је референцијални однос немотивисан“, док су изведене речи обично двореферентне и њихови су референцијални односи мотивисани, с једне стране, речју у творбеној основи, а с друге стране – семантичко-категоријалном вредношћу творбеног форманта. У семантичком садржају основних речи велики је број сема нижег ранга и оне су продуктивне, док код изведених сема нижег ранга изостају или су десемантизоване. Последица тога је и велика полисемична продуктивност простих речи и веома мала изведених, и с друге стране – веома велики број деривата који у творбеној основи имају просту реч.

1 Овај рад је настао као резултат истраживања на пројекту 148005 Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ коју финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

2 Архисема је најопштија сема и она одређује најопштију категорију којој та лексема припада, па тако имамо различите категорије речи, нпр. делови човековог тела, психофизичка стања, емоције, сродство, покућство. Све остале семе, осим архисеме, називају се диференцијалним семама. Оне „носе апстрактне информације о индивидуалним карактеристикама лексема, о оним карактеристикама на основу којих се једна лексема разликује од друге лексема са истом архисемом“ (Гортан-Премк 1997: 43). Пошто је циљ рада одређивање синонимије у лексикографским дефиницијама, приликом рашчађавања семантичког садржаја на архисему и диференцијалне семе, задржаћемо се само на оним диференцијалним семама које се разликују у синонимском пару, низу или реду.

Д. Гортан-Премк даље сматра да просте именице у основним, номинационим значењима по правилу не ступају у синонимске односе. Једно-референтне речи, премда немају апсолутне синониме, могу имати делимичне, релативне синониме, а ми ћемо на основу одабраних примера видети да ли су њена тврђења у потпуности оправдана.

Настојала сам да у свом истраживању проверим да ли просте именице у основним, номинационим значењима ступају у синонимске односе, а на основу њиховог функционисања у дефиницијама дескриптивних речника. На питање шта је синонимија и да ли она уопште постоји научници дају и различите одговоре. Навешћемо још нека мишљења о синонимији. Л. Згуста (1991: 81) значење схвата као збир денотације, конотације и домена употребе. То би били критеријуми по којима би се једна лексема могла сматрати апсолутним синонимом. Међутим, ако постоји разлика барем у једној од три основне компоненте значења, реч је о блискозначницама. Ту Б. Тафра (2005: 215) оправдано примећује да уколико се реч разликује у денотацији или референтности, онда то никако не би могла бити реч са истим значењем. Док многи аутори доводе у питање постојање апсолутних синонима, Б. Тафра каже да се „синонимичност не може ступњевати, па да неке речи буду мало више синоними од других. Или су двије ријечи синоними или нису“. Дакле, она негира поделу синонима на праве и неправе, потпуне и непотпуне. По њеном мишљењу, постоје само истозначнице. Оно што други аутори називају блискозначницама, она назива паронимима.

У досадашњим истраживањима истиче се постојање скале синонимности (Р. Драгићевић (2007: 245), иако је њу тешко утврдити, како то примећује Б. Тафра, али Р. Драгићевић износи идеју и о бинарном односу истозначнице – блискозначнице. Многи аутори сматрају да је основни критеријум за одређивање апсолутне синонимије замењивост дате речи другом речју у свим контекстима. Б. Тафра показује на примерима метод супституције, уз напомену да и он открива неке недостатке. У примеру *Запје-вала је пшница*, реч *пшница* можемо заменити са зоонимом *ластјавица*, а тада је већ реч о односу хиперонима и хипонима, а не о односу синонимима. И Б. Петровић (2006: 129) се слаже с мишљењем према коме би се морала два израза међусобно замењивати у свим контекстима да би били потпуно, а то би значило да су „синоними само тзв. „прави“ синоними“. Б. Тафра наводи још један услов за одређивање синонимије, а то је критеријум идентичности. На пример, називи *рачунало* и *комијушер* су синоними, јер им је денотат исти. Кад су у питању апстрактни појмови, ситуација је компликованија, јер је питање да ли су нпр. придеви *смеон* и *храбар* идентични. По Б. Тафри најлакше је наћи случај за синонимију у терминологији, јер она не дозвољава постојање истих. Тај парадокс је објашњив постојањем, бар привремено, два назива, домаћег и позајмљеног (нпр. *зубар* – *дентист*). Они могу дуго егзистирати заједно јер су стилски маркирани. Један се употребљава у разговорном, а други у стручном дискурсу. Р. Драгићевић наводи међу научним терминима и парове апсолут-

них синонима: *малокрвност* – *анемија* и *акценат* – *нагласак*. Карактеристика терминских парова је да један временом нестане.

Опште је мишљење да синоними морају припадати истој врсти речи. Такође, синоними могу бити и синтагме и реченице. Правим синонима не сматрамо оне случајеве када се семантички садржај једне лексеме идентификује са семантичким садржајем синтагме или реченице. Дакле, услов за праву синонимију је да се синонимска релација успоставља између две лексеме, две синтагме или две реченице. Р. Драгићевић случајеве синонимности између лексеме и синтагме и остале наведене случајеве одступања сматра квазисинонимијом (Р. Драгићевић 2007: 249). Б. Петровић (2005: 138) такав случај илуструје примерима *шуча* – *физички обрачун* и *аларм* – *алармни уређај*. Овом мишљењу бих додала и своје примере: *служавка* – *кућна помоћница* или *просијашушица* – *јавна девојка*. Квазисинонимијом се називају и случајеви када лексеме не припадају истој врсти речи. Б. Тафра (2005: 216) наводи за тај случај пример реченица *Иван је лисица* и *Иван је лукав*, где се именица *лисица* у сфери колективне експресије поистовећује са лукавом особом, дакле, именица је употребљена у секундарном значењу. Поред квазисинонимије, постоји и случај контекстуалне синонимије (Р. Драгићевић 2007: 255). Ово је случај неправе синонимије која се остварује само у контексту. Треба нагласити да контекстуалне синонимије у језику има знатно више него праве. Случајеве апсолутне, праве синонимије, поред термина, налазимо још у малобројним лексичким паровима, као што су *домовина* – *ошацибина* или *ученик* – *ђак* (примери Р. Драгићевић).

У овом раду анализирала сам синонимске дефиниције трију именица из савременог српског језика (*девојка*, *бес* и *брига*), на основу грађе Речника САНУ, шестотомног Речника Матице српске и једнотомног Речника српског језика. Мој задатак је био да упоредим употребљене синониме у синонимским и синонимско-описним дефиницијама и да одредим који би од њих могли функционисати као блискозначнице, а који као апсолутни синоними. Анализирала сам употребу и контекстуалних синонима, као и оправданост употребе квазисинонима. Њима сам се бавила приликом анализе лексеме *девојка*. Да бих одредила који би се синоними могли сматрати за истозначнице у српском језику, користила сам се методама супституције и идентификације. Ако је у анализи синоним одређен као блискозначница, проверавано је колико би дати синоним био значењски удаљен од анализиране одреднице. Потом сам синониме у оквиру једног значења посматрала у оквиру синонимских низова или синонимских редова и одређивала њихову доминанту, тј. микротему.

Поред тога циљ рада ми је био да проверим да ли у свим случајевима важи став Д. Гортан-Премк, која се највише бавила овом проблематиком, о томе да просте лексеме немају праве синониме у примарним значењима или ипак постоје неки случајеви одступања од оваквог закључка. Занимало ме је да проверим да ли број синонимских дефиниција зависи од тога које се значење дефинише – примарно или неко од секундарних.

Такође, занимала ме је разлика у вези са употребом синонима у РСАНУ, РМС и ЈМС. Ту разлику сам приказала и табеларно.

Лексема *девојка* у РСАНУ има укупно 13 значења, али од тога само 4 имају своје синонине. Основно значење ове лексеме у РСАНУ гласи: „млада, неудата женска особа; она која је дорасла за удају, *удавача*“. Из ове дефиниције, на основу синонима који је употребљен (*удавача*), видимо да РСАНУ потенцира на семи „неудата“. Што се тиче номинационих значења других двају речника, видимо да је ЈМС целу комбиновану дефиницију из РСАНУ унео, док се у РМС узима само описни део дефиниције, без употребе синонима.

Затим, под значењем 1. б. у РСАНУ дата су нам два блиска значења одвојена тачком-зарезом. Наиме, после описног дела „она која води љубав (с неким) наилазимо на синонине *вереница*; *невестџа*, *млада*. Матичини речници бележе синоним *заручница*, као апсолутни синонимски пандан лексеми *вереница*, па је секундарно значење у РМС дато само синонимском дефиницијом *заручница*, *вереница*. Поред тога, Матичини речници уводе још неке новине. ЈМС једини сврстава у два засебна значења низове *вереница*, *заручница* и *млада*, *невестџа*, дакле, жене пре и за време церемоније венчања, док РМС низ *млада*, *невестџа* не сматра уопште синонимским низом лексеме *девојка*, што бисмо могли да објаснимо као начин да се у потпуности одвоје ова, и по мени, два удаљена значења. По мом мишљењу, то су исправне одлуке оба речника. С друге стране, РМС издваја као засебно значење низ *драга*, *љубавница* не дајући описну дефиницију, али под тим синонимским низом вероватно подразумевајући сваку женску особу вољену од стране мушкарца. ЈМС тај низ допуњује синонимом *драгана*. Напомена код овог значења је да не бисмо смели, поистовећујући лексеме *драга* и *драгана* са лексемом *љубавница*, именицу *љубавница* да изједначимо са лексемом *прељубница* или са пејоративним обликом *швалерка*, иако се она у том значењу у нашем језику много чешће употребљава.

РСАНУ под подзначењем 1. в. најпре бележи синоним *девица*, па онда описно објашњење „она која није имала сексуалне односе са мушкарцем, тј. она која се није удавала“. Кад је у питању ово значење, ЈМС наводи и описни део и синоним. Следи, потом, синоним КТБ, забележен у сва три речника. И на крају, у ЈМС наилазимо на једну потврду квазисинонимије. Лексема *служавка* употребљена је поред синтагме *кућна помоћница*. РСАНУ овакав синоним не наводи, али се зато под четвртим значењем наводи иза упућенице синтагма *јавна девојка*, након које бисмо опет могли очекивати једнолексемски синоним *простишћушка*, али се ни он не наводи, што би могло да нас доведе до закључка да РСАНУ избегава употребу експресивне лексике социјално снижене конотације.

ЈМС наводи највећи број синонима, чак 10, распоређених на само 10 значења. Ни за један од побројаних синонима не бисмо могли сматрати за синоним ван контекста. Чак ни лексема *удавача* која се јавља у номинационом значењу није адекватна. Она је у прошлости била културолош-

ки позиционирана као блискозначница, али посматрана у контексту савременог друштва лексема девојка не би требало да има ниједан синоним, а поготову не у номинационом значењу, тако да су лексикографи РСМ исправно поступили кад су уз ову лексему само дали описну дефиницију.

ДЕВОЈКА

	описне дефиниције	описно- синонимске	синонимске дефиниције
РСАНУ	7	5	1
РСМ	1	1	2
Једнотомник МС	0	4	2

Лексема *бес* има укупно 10 значења у РСАНУ и по 6 у РСМ и ЈМС. Ову сам лексему изабрала јер показује велики број синонима на релативно малом броју значења и један велики лексикографски пропуст. Ова лексема показује врло интересантна размимоилажења у дефинисању појединих значења у наведеним речницима. Наиме, РСАНУ у номинационом значењу наводи са квалификативом празн. и синонимски низ *злодух, враг, ђаво* и квазисиноним *нечаслива сила*. Потом у оквиру истог значења са квалификативом фиг. наводи три контекстуалне употребе ове именице: 1) помаман, необуздан коњ 2) покр. несташно, немирно дете и синонимски низ под 3) *олуја, невођода*. РСАНУ под секундарним 2. значењем наводи мед. и вет. термин, у облику упућенице *беснило*, а тек у осталим значењима синониме из сфере емоционалне лексике: *инстинкти, нагон, стираси, ђомама, љутина, гнев, јароси, силина, расјомамљености* (Животињски бесови у човеку; дивља ерупција беса). Речници МС и Једнотомник Матице српске поменути синонимски низ (*ђаво, враг, нечасливи*) стављају на последње место док синонимски низ *љутина, гнев, јароси* стављају као примарно, потом научни термин, па друга значења. Анализирајући дефиниције из ових речника, ми не бисмо могли са сигурношћу да кажемо у коју семантичку категорију именица поменута лексема припада. Да ли она спада у именице које означавају натприродна бића, да ли у апстрактне именице или у научне термине? По мом мишљењу, у праву су Матичини речници, који стављају под номинационо значење низ из сфере емоционалне лексике: *гнев, јароси, стираси, разбеселости, ђомама*. Проверавајући порекло речи у етимолошком речнику П. Скока налазимо да се ради о лексеми секундарног речничког фонда. Наиме, реч је балто-словенска, код нас је бијес према придеву *objestan*, у примарном значењу „демон, табу за враг, ђаво“, док секундарно значење гласи „страшан, ужасан“ од лит. *baisa*, „страх“. Ипак, мој задатак је да испитам синониме у синхроној перспективи, па стојим иза закључка да је ово проста реч која има синониме у основном значењу.

Бес се даље дефинише у сва три речника метафорички изведеним синонимима *обеси, осиносити* или синонимским низом *ћеф, хир, прохитев* (Добићеш само онолико колико ти треба да можеш водити живот, а не

и твоје бесове). Поменути низ је додатно интересантан јер показује социјалну и вероватно временски условљену употребу релативних синонима са доминантом и микротемом *прохџев*. Али, ако размотримо низ *ћеф*, *хир*, *прохџев*, ЈМС једино наводи под одредницом *хир* синоним *обесџ* која би била дериват именице *бес*, тако да би *хир* и *бес* били јако блиски синоними, али не и апсолутни. Проверила сам номинациона значења и низа *ћеф*, *хир*, *прохџев* и приметила да су забележени апсолутни синоними код сваке од ових лексема у РМС и ЈМС³. И на крају, сва три речника наводе синонимски ред *разметљивост*, *расийништво* који би опет имао микротему *прохџев*.

Заједничка карактеристика сва три речника је да у основном значењу (1. а.) наводе синонимске низове што такође негира поменути став Д. Гортан-Премк у вези са синонимијом прости́х речи. Навешћу примере: '*прохџев*' – *ћудљивост*, *кајриц*, а синоними лексеме '*хир*' гласе *обесџ*, *ћуд*, *прохџев*, *кајриц*, дате само кроз синонимску дефиницију. Лексема *ћуд* даје своје синониме у комбинованој дефиницији и они гласе: *нарав*, *природа*, *карактер*, а под секундарним значењем и *ћеф*, *хир*, *кајриц*. Именица *бес* спада у секундарни лексички фонд, па вероватно одатле велики број синонима у њеном основном значењу па према томе овај налаз се не односи на све просте апстрактне именице.

Ова лексема се истиче и по великом броју чисто синонимских дефиниција. Има их 11 у РСАНУ, рачунајући и једно фигуративно објашњење, свих 6 у РМС и 4 у ЈМС, а преостала 2 су комбиноване дефиниције.

БЕС

	описне дефиниције	описно- синонимске	синонимске дефиниције
РСАНУ	0	0	11
РМС	0	0	6
Једнотомник МС	0	2	4

Лексема *бриџа* у РСАНУ има 4 значења, у РМС само 3, а такође и у ЈМС. *бриџа* је још једна проста именица из сфере емоционалне, апстрактне лексике која има синониме у номинационом значењу, после описне дефиниције, а то су *мука*, *шешкоћа* (РСАНУ и ЈМС): „У бризи сам због вас што ми одавно не пишете“. У овом значењу налазимо на синонимски низ *стирање*, *пажња*, *нега* (Откако је мајка умрла, краве су на мојој бриги). У овом контексту, можда је могуће заменити лексему *бриџа* са *стирање*, па да значење остане непромењено. И у овом случају треба напоменути да је *бриџа* дериват од старог глагола *бријеџи*, *bržem*. Имперфекат ове балтословенске речи је значио „стражити над нечим, бригу водити о нечем“.

3 Ове лексеме још нису обрађене у РСАНУ.

Методу супституције ћемо применити и са семантичким реализацијама *шруд*, *настојање* (Енглеској беше једина брига да Србију и њеног књаза потчини своме утицају). У овом контексту ћемо извршити замену лексеме *брига* са лексемама *мука* или *шешкоћа*, из полазног значења, па да реченица и даље логично функционише, мада са другачијом стилском нијансом. Али, већ у контексту: „Ој девојко, бриго материна! / Све се бринеш, удати се нећеш!“, замена би била неприкладна, јер тада би се променило и значење. Лексема *брига* је употребљена у значењу „предмет старања, пажње, страховања, а не *мука*, *шешкоћа* из полазне дефиниције. Дакле, можемо извести закључак да дати синоними из номинационог значења можда јесу најопштији, али сигурно нису апсолутни, већ блискозначнице.

Сматрам да је у примарном значењу поред наведених синонима требало уврстити и лексему *секирација*. Њу бележи РМС, али без синонимског упућивања на лексему *брига*, па би и у том смислу ваљало указати на пропуст РМС.

РМС и ЈМС не дају никакве новине у погледу значења, нити дају нове синониме, већ представљају само преформулисане дефиниције РСАНУ. РСАНУ има 2 синонимске, 1 комбиновану и 1 описну дефиницију. РМС има 1 комбиновану и остале описне дефиниције, а ЈМС 2 комбиноване и 1 описну дефиницију.

Из ове 2 последње обрађене лексеме стекла сам закључак да именице које припадају сфери емоционалне лексики имају већи број синонима него лексеме које означавају конкретне појмове.

БРИГА

	описне дефиниције	описно-синонимске	синонимске дефиниције
РСАНУ	2	1	1
РМС	3	1	0
Једнотомник МС	1	2	0

Из овог рада би се могло закључити да просте речи када означавају нематеријалне појмове, у овом случају психичка стања (лексеме *бес* и *брига*), имају апсолутне синониме, али да би се тако нешто поуздано тврдило, требало би испитати много већи број апстрактних именица. Треба нагласити да су ове две именице карактеристичне по томе што спадају у секундарни лексички фонд, тако да критеријум апстрактно / конкретно није једини критеријум у утврђивању синонимске валенце. Наводим примере: *брига* – *мука*, *шешкоћа* и *бес* – *жнев*, *јарост*, *стираси*, *разбеснелост*, *помама*. Синониме, такође, имају и именице *ћеп*, *хир*, *прохтев*. Тиме би став Д. Гортан-Премк у вези са синонимијом простих речи био релативно пуноважан. Ове апстрактне именице надмашују по броју синонима, у односу на укупан број значења, остале именице. Лексема *бес* има чак 11

синонимских дефиниција на укупно 10 значења⁴. То би био доказ да би речи са апстрактним значењем могле имати више синонима од речи са конкретним значењем. Одговор треба тражити вероватно у неодређеном смислу денотата. Становиште базирам на синхроној перспективи која би и требало да буде најбитнија за речнике савременог стандардног језика.

Истраживање је, такође, показало да се у нашој лексикографској пракси понекад сувише слободно узимају речи као синоними помоћу којих се објашњава значење једне речи другом речју, па овим радом бисмо могли да скренемо пажњу лексикографима да јако удаљена значења није неопходно увек дефинисати синонимском дефиницијом.

Литература:

Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд, Институт за српски језик САНУ.

Гортан-Премк 1980: Даринка Гортан-Премк; „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику“, *Наш језик*, XXIV/3, 107- 114.

Гортан-Премк 1983: Даринка Гортан-Премк, „Синонимски низ у лексикографској дефиницији“, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, књ. 12/1, 45–50.

Драгићевић Р. 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.

Згуста 1991: Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије*, (превод и предговор Д. Шипка), Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства.

Матијашевић Ј. 1982: Јелка Матијашевић, „О синонимији и синонимима“, у: *Лексикографија и лексикологија, зборник реферата*, Београд – Нови Сад; САНУ, Институт за српскохрватски језик, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Матица српска, Филолошки факултет у Београду, 115 – 131.

Петровић Б. 2005: Бернардина Петровић, *Синонимија и синонимичност у хрватскоме језику*, Загреб, Хрватска свеучилишна наклада.

Тафра 2005: Бранка Тафра, *Од ријечи до ријечника*, Загреб, Школска књига.

Фекете 2002: Егон Фекете, „Употребна вредност лексема и лексикографских дефиниција“, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд, САНУ, МС, Институт за српски језик САНУ.

Марија Клеут, *Научно дело од истраживања до шtamпе*, Нови Сад, Академска књига.

Списак коришћених речника:

1. РСАНУ: *Речник српског књижевног и народног језика*, Институт за српски језик САНУ, Београд. 1959 – 2007.
2. РСМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967 – 1976.
3. ЈМС: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

4 Нисмо навели и пагинирана подзначања, у оквиру 1. значења, којих има чак три. Дакле, са њима би било 12 значења и укупно 11 синонимских дефиниција.

4. СДР 2003: *Семантичко-деривациони речник, свеска 1: Човек – делови тела*, ред. Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков, Нови Сад, Филозофски факултет.
5. СДР 2006: *Семантичко-деривациони речник, свеска 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизичка стања и радње, психофизичке особине, сродство*, ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Р. Драгићевић, Нови Сад, Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
6. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1, Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1971.

THE PROBLEM OF SYNONIMITY OF SIMPLE WORDS IN LEXICOGRAPHIC DEFINITIONS IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary

The methodology used in this research was both lexicological and lexicographical. The aim of my work was to analyze the lexicographical definitions of simple nouns in three dictionaries: The Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts (RSANU), The Dictionary of the Matica srpska (RMS) and The One Tome Dictionary of the Matica srpska (Jednotomnik MS). The corpora consisted of one simple noun with a concrete meaning and two simple nouns with abstract meanings. My aim was to show that basic nouns, but only the ones with abstract meanings, can have synonyms in their elementary (nominational) senses. I made tables for the representation of the differences in the use of synonyms in lexicographical definitions.

Danijela Stanić